

12.12.2023р. Гр.11. Історія України. Уроки№60-61.

Тема: 1. «Радянізація» західних областей УРСР.

## 2. Особливості розвитку культури.

1. На відбудову впливали: величезні збитки та масові руйнування, завдані окупантами протягом 1941 -1944 рр.; початковою слабкістю економічного потенціалу регіону; особливістю ставлення переважної більшості населення західних українців, до Радянського союзу, які сприймали нову владу активним опором. Складові радянізації: Направлення з східних районів України у західні області великої кількості робітників партійно-комсомольського апарату. Також масово направляли працівників правоохоронних органів, державної безпеки. З метою пропаганди були направлені працівники, які були у сфері культури і освіти. За декілька років майже всі ключові посади на цих землях займали вихідці з інших регіонів країни. Радикальні соціально-економічні зрушення відбувалися в сільському господарстві західноукраїнських областей. Ще 1944 р. було відновлено процес примусової форсованої колективізації. На початку 1946 р. у Західній Україні налічувалося 158 колгоспів, 1948 р. — 1762, 1949 р. — 6 098, 1950 р. — 7190 (колгоспи об'єднували, за одними джерелами, 93 %, за іншими, — 98 % селянських господарств). На початку 50-х років суцільна колективізація в західноукраїнських землях була здебільшого завершена. Насильницька колективізація, командні методи хлібозаготівель викликали невдоволення селян та створили додаткову соціальну базу для погіршення боротьби УПА та підпільної діяльності ОУН. У 1946 році у Львові на Церковному соборі було прийняте рішення про ліквідацію Брестської унії. Антиукраїнські дії радянської влади лише стали приводом для УПА продовжувати збройну боротьбу радянськими окупантами. Армія УПА на той час нараховувала приблизно до 100 тис. бійців. Керівником збройної боротьби на українських землях був видатний діяч українського національного руху Роман Шухевич. Ліквідація греко-католицької церкви, насильницька колективізація, масові депортації спонукали до опору діям влади. Організуючим ядром й ударною силою цього

опору стали формування УПА. Її діяльність у повоєнний період умовно можна поділити на два етапи, що суттєво відрізняються один від одного тактичною лінією.

За офіційними даними, у післявоєнний період оунівці здійснили 14,5 тис. диверсій і терористичних актів, у яких загинуло майже 30 тис. військовослужбовців, працівників державних та охоронних органів, місцевих жителів. Тактична лінія УПА, курс на масовий опір західноукраїнського населення радянській владі давав привід сталінському керівництву для широкомасштабних каральних акцій у регіоні. Тому під колесами репресивної машини опинились не лише повстанці. Сваюля, беззаконня, провокації стали нормою поведінки спецвійськ у Західній Україні. Загибель командувача УПА Р. Шухевича (5 березня 1950 р.) стала своєрідним поворотним пунктом — після неї фактично закінчився організований опір на західноукраїнських землях, хоча окремі невеликі загони УПА та залишки підпілля діяли ще до середини 50-х років.

Індустріалізація: вищі, ніж у східних регіонах УРСР темпи промислового розвитку; суттєві зміни у традиційних галузях західноукраїнських земель, та появу нових галузей та відкриття значних родовищ корисних копалин, а саме (нові родовища нафти, газові родовища, вугілля, тощо);. Процес індустріалізації на «возз'єднаних» землях мав свої особливості. Значно вищі, ніж у східних регіонах УРСР, темпи промислового розвитку. Якщо 1940 р. підприємства західних областей становили 4,7 % від загальної кількості підприємств України, то 1949 р. — вже 12,6 % (у важкій промисловості — відповідно 8,1 і 16,8 %). Були побудовані Ужгородський диктово-меблевий і Мукачівський меблевий комбінати, Свалявський лісохімічний завод, картонна фабрика у Львові та ін. Поява нових галузей промисловості: машинобудівної та приладобудівної — на Львівщині; взуттєвої та трикотажної — у Прикарпатті; рибопереробної — в Ізмаїльській області та ін.

Відкриття значних родовищ корисних копалин: 1946-1949 рр. у Дрогобицькій області розвідані газові родовища, що мали не лише республіканське, а й союзне значення. 1948 р. завершено будівництво найпотужнішого в ті часи в СРСР та Європі

магістрального газопроводу Дашава-Київ, а 1951 р. західноукраїнський газ почала отримувати Москва. Помітний прорив у промисловому розвитку західноукраїнських земель супроводжувався й негативними чинниками:

- диспропорції в розвитку промисловості, що зумовило відставання в темпах легкої та харчової галузей промисловості;
- домінування кількісних показників над якісними;
- відсутність закінченого технологічного циклу;
- залежність від союзного центру та ін.

Велика увага приділялась розвитку освіти, зокрема станом на 1950 рік в школах західних областей працювало близько 60 тис вчителів, а кількість вищих навчальних закладів зросла до 25. Але варто пам'ятати, що зростання освітнянського рівня в регіоні супроводжувався активною русифікацією та літературними заборонами. 1953 р. навчання в усіх вузах Західної України велося переважно російською мовою.

Відновлення радянської влади в західних областях України супроводжувалося посиленням репресивного тиску на місцеве населення.

7 січня 1944 р. Розпорядження НКВС СРСР від 7 січня 1944 р., у якому зазначалося: «...усіх виявлених пособників на території України заарештувати з конфіскацією майна і відправити до Чорногорського спецтабору» (Красноярський край)

Березень 1944 р. Розпорядження НКВС СРСР, у якому зазначалося: «Сім'ї, у складі яких є оунівці, що перебували на нелегальному становищі, а також сім'ї засуджених оунівців взяти на облік і виселити до тилкових областей Союзу»

15 травня 1945 р. Нарада М. Хрущова із секретарями обкомів КП(б)У і начальниками управлінь НКВС у Львові: звучить вимога проводити рішучі каральні акції проти сімей повстанців; рекомендація застосовувати «нові методи роботи»: створення атмосфери «кругової поруки» та взаємної підозри.

Про масовий характер репресій свідчить те, що лише протягом 1946-1948 рр. у східні райони СРСР було депортовано майже 500 тис. західних українців. Найбільш масштабною репресивною акцією цього періоду стала операція «Вісла». Операція «Вісла» — це завершальний етап процесу переселення українського населення із території Закерзоння (Лемківщина, Посяння, Підляшшя, Холмщина). Початок операції «Вісла» було покладено 9 вересня 1944 р. шляхом підписання угоди між польським Тимчасовим

комітетом національного визволення та урядом УРСР, відповідно до якої українське населення, що проживало в Закерзонні, мусило добровільно переїхати до Радянської України. Цю масштабну міграцію можна поділити на три етапи. Отже, у середині 40-х років українське населення Закерзоння стало жертвою масових насильницьких депортацій, які до серпня 1946 р, здійснювалися в напрямку УРСР, а з квітня 1947 р. — углиб Польщі. Суттю операції «Вісла» було «очищення» теренів Південно-Східної Польщі від автохтонного українського населення й асиміляція українців-переселенців у польському середовищі.

Посилання: <https://www.youtube.com/watch?v=MO4JesgwGA8>

2. Війна зруйнувала освіту. Багато вчителів і викладачів загинули на війні. Уцілілі шкільні приміщення, які під час війни нацистські загарбники використовували як штаби або казарми, необхідно було відремонтувати. Учні голодували, особливо в період 1946-1947 рр. Вони не мали одягу та взуття — рятував військовий одяг, який перешивали. Не вистачало підручників, зошитів і шкільного приладдя. Учителі з учнями виготовляли його самотужки з підручних матеріалів. Так, з паперових мішків зшивали зошити та класні журнали. До школи повернулися учні, які не відвідували її під час війни. За прикладом мешканців с. Верхівні, що на Житомирщині, школи споруджували «методом народного будівництва». У містах школи відбудовували насамперед за кошти підприємств. Для молодих робітників, які не навчалися під час війни, були відкриті школи робітничої та сільської молоді, вечірні школи. У 1953 р. була запроваджена обов'язкова 7-річна освіта в

селах і 10-річна в містах. У школах відновили випускні экзамени. Найкращих учнів нагороджували золотими та срібними медалями. Система освіти була повністю підпорядкована прищепленню учнівській молоді т. зв. «комуністичного світогляду». Насправді виховання дітей обмежувалося гаслами на кшталт: «Комунізм — це молодість (чи майбутнє) людства», «СРСР указує шлях трудящим усього світу до світлого майбутнього», «СРСР бореться проти агресивного імперіалізму за мир у всьому світі» тощо. Насправді ж виховання полягало у формуванні готовності бездумно жити за настановами кремлівського керівництва. У підручниках прославляли Сталіна та більшовицьку партію. Учителі на засіданнях педагогічних рад змушені були ганьбити «космополітів» і «націоналістів». «Комуністичне виховання» здійснювалося на уроках і під час позаурочних заходів. Одним із засобів впливу на дітей були пісні, у яких безмежно звеличували Леніна, Сталіна, «жовтневий переворот». У післявоєнні роки головним науковим центром УРСР залишалася Академія наук, яку протягом років сталінських репресій до 1946 р. очолював О. Богомолець. Його праці стосувалися питань ролі сполучної тканини в життєдіяльності організму, обміну речовин, імунітету, алергії, раку, патології кровообігу й переливання крові, старіння організму. Під час Другої світової війни завдяки його дослідженням було створено новий медичний препарат (сироватку Богомольця) для швидкого загоснення ран і переломів кісток. У 1946 р. Академію наук УРСР очолив учений-біохімік О. Палладін, який відомий у світі науки завдяки дослідженням біохімії м'язової діяльності. Він першим у СРСР розпочав біохімічні дослідження вітамінів. Світову славу вченому принесли новаторські дослідження біохімії нервової системи. Йому належить розробка медпрепарату (вікасолу), що пришвидшував згортання крові й урятував життя багатьом пораненим воїнам. У 1957 р. вчений був номінований на Нобелівську премію з хімії. Незважаючи на важкі умови повоєнного життя, українські вчені зробили значний внесок у розвиток науки. Продовжував дослідження реактивного руху уродженець Київщини академік А. Люлька — винахідник першого в СРСР турбореактивного двигуна, генеральний конструктор військових реактивних двигунів.

Розпочавши свою роботу ще до війни в Харкові, він продовжив її в Ленінграді (нині Санкт-Петербург). На радянських літаках Су-11 та Іл-22, де використовували ці двигуни, було встановлено понад десять світових рекордів. В Інституті фізики АН УРСР під керівництвом М. Пасічника проводили успішні дослідження в галузі фізики атомного ядра. У 1948-1950 рр. учені Інституту електротехніки під керівництвом С. Лебедева працювали над створенням першого в СРСР і континентальній Європі комп'ютера — малої електронної лічильної (обчислювальної) машини (МЕОМ), яка була введена в дію в Києві в 1951 р. Київська наукова школа С. Лебедева стала провідною в колишньому СРСР та успішно конкурувала з фірмою IBM у США. Учені Харківського фізико-технічного інституту АН УРСР проводили дослідження в галузях атомної енергетики, фізики надвисоких і середніх енергій, фізики наднизьких температур, радіофізики. В Інституті електрозварювання АН УРСР досліджували й упроваджували нові методи зварювання. Справу академіка Є. Патона продовжив його син Борис, який розробив теорію автоматів дугового зварювання. Утіленням у практику нових зварювальних технологій став найбільший на той час у світі суцільно зварений міст через Дніпро в Києві. Вагомий внесок у розвиток медичної науки зробив В. Філатов, який, повернувшись восени 1944 р. до Одеси, створив Науково-дослідний інститут очних хвороб. Розробивши метод тканинної терапії й оригінальні медичні інструменти, він особисто зробив тисячі найскладніших операцій на очах. Учений був багатогранною особистістю: захоплювався живописом і поезією, ставав на захист церковних пам'яток.

У післявоєнні роки українська література функціонувала в умовах постійного морального терору, який організовували під гаслом «викорінення всіх решток буржуазно-націоналістичної ідеології». Митців змушували прославляти вождя, творити лише в межах методу соцреалізму й принципу «більшовицької партійності». Влада організовувала жорстку критику письменників, кампанії громадського осуду в пресі та на різноманітних зборах. Видатних митців нацьковували на колег, щоб вони звинувачували й ганьбили один одного. Письменникам, які вірно служили

більшовицькому режимові, призначали сталінські премії, виплачували гонорари та надавали матеріальні блага. У такий спосіб влада ламала людські душі та долі. Драматична історія української літератури яскраво відображена у творчій долі В. Сосюри. У 1947 р. вийшла друком збірка його поезій «Щоб сади шуміли». Справжнім моральним випробуванням для поета став арешт та ув'язнення в 1948 р. його дружини: «...Я був духовно знищений як поет і як людина...» У липні 1951 р. в газеті «Правда» з'явилася стаття «Проти ідеологічних перекручень у літературі» з критикою вірша В. Сосюри «Любіть Україну!», хоча цей вірш був написаний ще під час війни (1944) та опублікований у збірці, відзначеній сталінською премією. Твори В. Сосюри припинили друкувати. Митець жив під загрозою арешту. На творчість М. Рильського вплинули арешт та ув'язнення на початку 1930-х років. Рятуючись від переслідувань, він змушений був написати пісні про Сталіна, демонструючи цим, що перейшов на радянські позиції. У 1943 р. його обрали академіком АН УРСР, а наступного року призначили директором Інституту мистецтвознавства, фольклору та етнографії АН УРСР. Крім офіційних віршів, поет писав ліричні твори, якими поповнив скарбницю української поезії. Однак служіння більшовицькій владі не врятувало його від переслідувань. На початку жовтня 1947 р. в газеті «Радянська Україна» була надрукована стаття «Про націоналістичні помилки М. Рильського», у якій поета звинуватили в тому, що він «не позбувся впливу буржуазно-націоналістичної ідеології». Така «профілактика» була одним з методів терору проти української інтелігенції. Поет А. Малишко поповнив свій творчий доробок збірками «Ярославна» (1946), «Весняна крига» (1949), «За синім морем» (1950). Він створив образ жінки-матері, який постає в єдності з міфом про щасливе радянське життя. Характерною є поема «Це було на світанку» (1948). Це — віршований переказ більшовицької концепції історії України, який поет оздобив художніми знахідками («літні ночі озорені», «зими колючі», «сонячні злитки розливаються злотом в небеснім горнилі»). Поема насичена комуністичною атрибутикою: п'ятикутні зорі, трактор, плуг, кремлівські куранти й навіть кок-сагиз — рослина каучуконос, яку культивували в Україні за наказом Сталіна. Серед творів про

війну вирізнялася трилогія «Прапорonosці» (1948) О. Гончара. У 1950 р. вийшов друком роман в'язня ГУТАБу (ГУЛАГу) І. Багряного «Сад Гетсиманський», у якому він першим у світовій літературі розповів читачам про гулагівські жахіття в СРСР. В образотворчому мистецтві в цей період плідно працював Ніл Хасевич (1905-1952) — український художник, графік, активний громадський та політичний діяч, член ОУН та УГВР, лицар Срібного хреста заслуги та медалі «За боротьбу в особливо важких умовах». За 7 років воєнної та повоєнної доби митець виготовив 150 дереворитів, у яких було відтворено яскравий образ підпілля ОУН. У 1950-1952 рр. їх було видано в США в альбомах: «Волинь у боротьбі», «Графіка в бункерах УПА». Завдяки цьому гравюри з українського антирадянського підпілля потрапили до рук делегатів Генеральної Асамблеї ООН і дипломатів провідних країн світу. У післявоєнні роки розквітла творчість української художниці, майстрині народного декоративного живопису, представниці «наївного мистецтва» Катерини Білокур (1900-1961). Три картини К. Білокур «Цар-Колос», «Берізка» і «Колгоспне поле» у 1954 р. були виставлені в експозиції радянського мистецтва на Міжнародній виставці в Парижі. Тетяни Яблонської (1917-2005), авторки картин «Перед стартом» (1944), «Автопортрет в українському костюмі» (1946); у 1949 р. написала чотириметрову картину «Хліб». Композитор Костянтин Данькевич написав оперу «Богдан Хмельницький», яка була поставлена в червні 1951 р. Творчість композитора Б. Лятошинського, який вписав українську музику в європейський контекст, у повоєнні роки було наповнена як офіційного визнання (державна премія СРСР 1952 р.). У 1951 р. на Київській кіностудії була завершена робота над історико-біографічним фільмом «Тарас Шевченко». Д/з: §§4;5.